

KANT-VITA, ÚJ FÉNYBEN

Akárha egy irodalomtörténeti forráskiadást tartanánk a kezünkben. A „rég Magyarosok” szoktak efféléket közzétenni. A magyar irodalom korpuszához tartozó, eredetileg latin nyelven írt és megjelent szöveget magyarra fordítanak, és a latin eredetivel együtt, a szükséges jegyzetekkel és mutatókkal fölszerelve, hozzáférhetővé teszik a mai olvasó számára.

Pedig ez most nem irodalomtörténeti, hanem filozófiatörténeti dokumentum. Rozgonyi József 1792-ben latinul megjelent antikantiánus vitairata, a kanti transzcendentális idealizmus „alapvetéseiről” fogalmazott „kétségek”, egyszerre számít ismert és ismeretlen munkának. A magyar filozófiatörténet fejlődésfolyamatának ismerői, egyrészt, persze, hallottak róla. Tudják, hogy ezzel a művel indul meg a magyar filozófiatörténet híres összecsapása, a 18. század utolsó és a 19. század első két évtizedén keresztülívelő, azaz megszakításokkal jó harminc éven át tartó, úgynevezett „Kant-vita”. Olvasni viszont, másrészt, gyakorlatilag nem olvasta senki. A kérdés szakembereinek legszűkebb körén kívül – ebbe a körbe kutatói nemzedékeként alig néhány fölkészült és elszánt érdeklődő tartozott – nemigen volt szokás kézbe venni: hogy voltaképp mi is szerepel benne, a kutatási hagyományban esetenként reflektálatlanul továbbadott információk tudósítottak róla.

Most pedig, az Akadémia Filozófiai Intézete Mester Béla vezette kutatócsoportjának köszönhetően, íme, itt van előttünk. A rendkívül elegáns kiállítású kötet fekvő téglalap alakú: az oldal felső részén rendre a latin, alsó részén a magyar szöveg fut, a lapszéli hasábjába pedig a jegyzetek kerültek. Ez utóbbiakból meglehetősen sok van. Mint a kötet előszavának a kiadás elveit ismertető fejezete beszámol róla: a *Dubia/Kétségek* műfaja, nyelve és kora egyaránt sok jegyzetet indokol ugyanis. A műfaja vitairat: gondolatmenete a vitapartnerek műveinek szövegét követi, az olvasónak ezeket a szövegeket is célszerű nyomon követnie hát. A nyelve latin: a német nyelvű, kanti és a korai kantiánus szövegek latin szerzői interpretációja komoly és megmagyarázandó terminológiai kérdéseket vet föl, ezek megint magyarázatot igényelnek. A kora pedig a 18. század vége: idézési technikája gyakran nem szó szerinti, hanem tartalmi idézettel operál, a mai olvasó számára ezért ezeket az idézeteket is pontosítani kell.

A kiadás megoldásainak érdemi értékelése szakkritikába való. Kurta ismertetésünkben – a kiadás jelentőségét méltatandó – most csupán a lényegről tudunk beszélni.

Mi a lényeg? Rozgonyi József (1756–1823) protestáns peregrinus, losonci, majd sárospataki filozófiatanár, a reformkort közvetlenül megelőző időszak filozófus-nemzedékének kiemelkedő alakja. Sárospataki tanulmányok után előbb Bécs-

be megy, majd hosszabb tanulmányokat folytat Utrechtben, szemesztert hallgat Oxfordban, megfordul Párizsban, Göttingenben, Jénában és Hallában. Útravalóul két hatást hoz magával: az éppen megszülető kanti filozófia, illetve a korai Kant-viták ismeretét az egyik, a skót „common sense” iskola szemléletét a másik oldalon. Losonci katedráját elfoglalva, pályakezdő filozófiai művében, a *Dubiában/Kétségekben* épp ezt a kettőt kívánja ütköztetni: a skót iskola szellemében gyakorol határozott bírálatot a kanti ismeretfilozófia fölött. Latinul szerzett műve antikantiánus vitáirat tehát.

Mindkét körülmény azonnal halálra is ítéli egyébként meglepően tájékozott és tiszteletreméltóan színvonalas munkáját. Mint éleslátó – nem melleleg, saját hosszú kutatásainak eredményeit tömörítő – előszavában Mester Béla beszámol róla, a *Dubia/Kétségek* recepcióját épp ez a két tényező pecsételi meg: a nyelve és az irányzati beállítottsága. A mű tehát, egyrészt, éppen az előtt születik meg, hogy a tudományosság nyelvvé a nemzeti nyelv válna. Szerzője a nemzetközi tudományosság közegében, a nemzetközi tudományosság nyelvén szeretne megszólalni. Egy hatalmas nyelvi-kultúraszerkezeti váltás határán áll éppen. A nemzeti nyelv kialakulásával és a nemzeti kultúra-tudományosság intézményesülésével törekvése hamarosan idejé múltnak hat. A magyar filozófia történetírása ráadásul – fontos szempont – a régi magyar filozófiát is hajlamos reflektálatlanul azonosítani a magyar nyelvű filozófiával. Mintha, hogy analóg német példát hozunk, a latinul és franciául író – németül csupán rövidebb politikai érdekű esszéit fogalmazó – Leibnizet nem számítanánk német filozófusnak; vagy, még közelebbi példával, Kant latin nyelvű prekritikai írásait nem tekintenénk a kanti életmű és a német filozófia részének. A mű ugyanakkor, másrészt, a Kant-vita kontribúciójaként, sőt éppen elindítójaként: antikantiánus értekezés. A meggyökeresedett filozófiatörténeti hagyomány szerint a Kant-vita a Kant-recepció meghatározó hullámaként fogható föl. Valóban: ez a több évtizedes nézetcsere lesz az, amely a kantianizmust szélesebb körben elterjeszti a magyar gondolkodásban; átfogóbban, jó évszázadra a kantianizmust emeli a magyar filozófia főáramává. Szerzőnk ehhez képest nem az „egyik”, hanem a „másik” oldalon áll: nem a kanti gondolatok befogadásán munkálkodik, hanem éppen a kantianizmus bírálatában érdekelt. A kantianizmus vezető árama ellenében: épp antikantiánus.

Tanulságok? Az egyik, szűkebben, a Kant-vitáról formált képünket illeti; a másik, tágabban, a recepciótörténetként fölfogott magyar filozófiatörténet problémájára vonatkozik.

Egyfelől tehát, a kitűnő kiadvány nyomán némiképp új fénybe kerül a hagyományos kép, amelyet a Kant-vitáról őrzünk. Eszerint, úgymond, a Kant-vita legfontosabb vonása az autonóm filozófiai közeg hiánya, illetve a keretében kirajzolódó Kant-kép reduktív jellege. A német egyetemeket megjárt, a kantianizmussal megismerkedett protestáns paptanárok vitája tehát filozófiai vita

akkor, amikor még nincs filozófiai élet. A filozófiai gondolatok recepciójának ezért nincs önálló szférája, a befogadást így más dimenziók – elsősorban a politika és az erkölcs – határozzák meg. Mindezek következtében pedig a kanti életmű egyszerűsítésnek esik áldozatul: a vitában megjelenő Kant etikai-teológiai gondolkodó lesz csupán. Hogy a kritikai filozófia ismeretfilozófiai-logikai rétege genetikusan és strukturálisan is megelőzi az etikai-világnézeti réteget, ezzel a vitázók alig-alig vetnek számot. Az ismerős – korábbi kísérleteinkben magunk által is elfogadott – kép most némiképp más árnyalatban tűnik föl. A Kant-vita igenis, eredetileg sajátképpen filozófiai vitának indul: Rozgonyi éppen a nemzetközi tudományos közösség előtt vállalkozik rá, hogy vitatni kezdje a kanti filozófiát. És a vitában megformálódni kezdő Kant-kép igenis, eredetileg a kanti bölcsélet „mélyfilozófiai”-ismeretfilozófiai rétegét teszi diszkusszió tárgyává.

Másfelől, átfogóbban, érdemes elgondolkoznunk a magyar filozófia recepciótörténeti jellegén. Eszerint, ugye, a magyar filozófia voltaképpen idegen-nyugati filozófiák befogadásában áll. A magyar filozófia először skolasztikus filozófia, aztán befogadja előbb a karteziánizmust, majd a kantianizmust és a hegelianizmust, aztán a szellemtörténetet, utána a marxizmust, hogy mára a különféle kortársi irányok – az analitikus filozófia, a hermeneutika meg a posztmodern – befogadásával kísérletezzon. A nyugati irányok itteni hatásának történeteként fölfogott magyar filozófiatörténet kutatói pedig ezért hagyományosan a recepció élénkségén-gyorsaságán, illetve önállóságán-eredetiségén mérik egy-egy hazai filozófiai teljesítmény jelentőségét. A kánonban az szerepel előkelőbb helyen, aki hamarabb és alkotóbban fordul az éppen új felé. A 18. század végének és 19. század első felének két nagyszabású szellemi összecsapásában, a Kant-vitában is és a Hegel-vitában is, az „új” meg a „rég” vitázik, a „jövőbe mutató” meg a „múlthoz tartozó” gondolkodók küzdenek meg egymással – az előbbieket valahogyan a jók, a jelentősek, az utóbbiak ellenben a rosszak, a gondolatilag is jelentéktelenek. Jelen kötettel Mester Béla most azt bizonyítja nekünk, hogy ez a szembeállítás nem föltétlenül állja meg a helyét; előfordulhat, hogy a „réghez” ragaszkodó meg a „múlthoz tartozó” gondolkodók, mint Rozgonyi esete mutatja, bizony jelentősebbek haladó vitapartnereiknél.

A kiadvány a filozófiai intézetnek a „magyar filozófiatörténet narratíváit” földolgozó, nagyszabású OTKA-kutatása keretében született meg. Párdarabja, Szontagh Gusztáv önéletrajza – azt a kötetet is lesz szerencsénk itt ismertetni – hasonlóképp ennek a kutatásnak köszönheti megjelenését. Ha az a Hegel-vita árnyékos alakját jelenítette meg nekünk, ez a mostani kötet a Kant-vita negatív hőst igyekszik rehabilitálni. A két kötettel Mester Béla mintha, lassan és finoman, újrarajzolná a 18. század végi, 19. századi magyar filozófiáról alkotott képünket.

(Josephi Rozgonyi: Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani; Rozgonyi József: Kétségek a kanti transzcendentális idealizmus alapvetéseivel kapcsolatban. Fordította: Guba Ágoston; a jegyzeteket összeállította: Guba Ágoston–Mester Béla; a fordítást az eredetivel egybevetette: Kondákor Szabolcs; a latin szöveg sajtó alá rendezésében részt vett: Gángó Gábor. [Ergo], Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet–Gondolat Kiadó, 2017.)

Percz László

filozófiatörténész